

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne(WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar

Yrd. Doç. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK

Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, BİLECİK

ÖZET

Bu çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO'ya katılımının ekonomik etkilerini araştırmaktadır. Çin'in WTO'ya üyeliğinin, ekonomik büyüme ve ekonomik etkinliği üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, Çin ekonomisinin geleceğine ilişkin senaryolar kurularak, dünya ekonomisindeki yeri bakımından tahminde bulunulmuştur. Tahminler, ortalama büyüme hızı formülünden yararlanarak oluşturulan denklem çerçevesinde yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ekonomisi, Çin Ekonomisi

Economic Effects of Republic of China's Ascension into the World Trade Organization(WTO) and Scenarios about Future of China

ABSTRACT

This study researchs economic effects of Republic of China's ascension into WTO. China's ascension into the WTO will result in a more efficient economy and an increased rate of economic growth. We organized scenario about China economy in the futures. This point of view, we estimated future of China economy in the World Economy. We organized a equation from formula of average growth rate and we estimated future of China economy.

Keywords: Republic Of China, World Trade Organization, World Economy, China Economy.

Giriş

Çin ekonomisinin, son yıllardaki performansı dünya ülkelerince büyüteç altına alınmış olup, dikkatle izlenmektedir. Bu gelişmenin, dünya ekonomisini nasıl etkileyeceği, Çin'in gelecekte tek kutuplu dünya yapısını değiştirerek, bir süper güç olup olamayacağı tartışmaları giderek artmaktadır. Çin ekonomisinin ilgi çekici gelişimi nedeniyle, bu çalışmada, Çin ekonomisinin dünya ekonomisindeki yeri ve önemi saptanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın amacı, Çin ekonomisinin, WTO üyeliğinden sonraki ekonomik durumunu büyüteç altına alarak, Çin'in geleceğine ilişkin tahminde bulunmaktır. Bu yöndeki analiz, özellikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne(WTO) üyeliği ve bunun etkileri incelenerek yapılacaktır. Bu çerçevede, öncelikle Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik tarihinden bahsedilecek, ardından, Çin'in WTO'ya üyeliğinin, Çin ekonomisi üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler saptanacak ve son olarak, Çin ekonomisinin gelecekte, dünyanın tek kutbu olan ABD ekonomisine ne kadar zaman sonra yetişeceği konusunda senaryolar oluşturularak, Çin ekonomisinin geleceğine ilişkin tahminde bulunulacaktır. Bu

tahmin, ortalama büyüme hızı formülü kullanılarak oluşturulacak denklemlerle yapılacaktır.

I. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Siyasi Tarihi

4000 yıllık tarihi olan Çin Halk Cumhuriyeti, milattan sonra 1200 yılına kadar, Batı Avrupa ekonomilerinden daha ileriye. 1200-1500 yılları arasında, Çin ekonomisi duraklarken, Batı Avrupa hızlı bir ekonomik gelişme kaydetmiştir. 19.yy boyunca Avrupa'da büyüme hızı son derece hızlı ilerlerken, Çin ekonomisinin gelişimi durmuş ve dünyaya kapılarını kapatmıştır. 1912'de Hanedanlığın son bulmasıyla, Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Çin'in dünyadan izolasyonu sonucunda, kişi başına GSYİH 2000 yıl önceki seviyesine gerilemiş ve ülke, Batı ve Japon güçlerince işgal edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası, Çin'in Japonya'nın işgali sonrası, Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Arısoy, Bayar, Soranlar, 2004,1). Mao liderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti, "Büyük İleri Atılım" Programını uygulamaya koymuş ve kırsal yörelerin sanayileşmesine öncelik vermiştir. 1959-1961 döneminde Büyük İleri Atılım Programı çerçevesinde, Çin'in kırsal bölgelerinde çelik fabrikaları kurulmuştur. (<http://www.nationmaster.com-Encyclopedia: Chinese Economic Reform->). Mao'nun ölümünden sonra, 1978'de Deng Xiaoping'in başa geçmesiyle, Çin'de reform başlatılmıştır. Deng'in ölümüne kadar(1997), sanayi, tarım, bilim-teknoloji ve milli savunma alanlarında modernleşme hedeflenmiştir. Bunun sonucunda, Çin önemli ölçüde zenginleşmiştir (Arısoy, Bayar, Soranlar, 2004,1). 1978 öncesinde, Çin'in dış ticaret rejimi, sosyalist sanayileşmenin ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. İhracat gelirleri, modern teknolojilerin ve endüstriler için ihtiyaç duyulan hammaddelerin ithalini karşılamak için kullanılmaktaydı. Yıllık yatırım planlarını, ithalatın büyüklüğünü içeren ticaret planları belirliyordu. Bu nedenle, ithalatı, ihracat hacmi finanse ediyordu. Planların uygulanmasını garanti altına almak için, Çin hükümeti, ithalatı, ihracatı, fiyatları ve döviz kuru oranlarını doğrudan kontrol altında tutan Dış Ticaret Kurumlarını (FTC) devreye soktu. Böylece, Çin'in uluslararası ödeme pozisyonları da kontrol altında tutulabiliyordu(Lichtenstein, <http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi /11/19-aylin/19-aylin. htm>).

1978-1979 yıllarında, Deng Xiaoping'in önderliğinde liberalleşme politikalarını yürürlüğe koymuştur. Kamu teşebbüsleri piyasa dinamiklerine duyarlı hale getirilmeye çalışılmış, küçük ölçekli özel teşebbüslerin kurulmasına ve yabancı firmalarla joint venture oluşturmalarına izin verilmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda, işletme sayısında hızlı bir artış olmuş ve hızlı bir dış sermaye girişi başlamıştır. 1990'lardan itibaren, Çin'in dünya ekonomisiyle entegrasyonu, artık soru işareti olmaktan çıkmıştı. Çin, bazı maliyetlere rağmen, küreselleşmenin fırsat olduğunun farkında idi

II. Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO'ya Üyeliği

WTO'nun görevi, üye ülkeler arasında ticaret kurallarını belirlemek, üye ülkelerde mal ve hizmet üreticilerinin, ihracatçı ve ithalatçıların çıkarlarını

gözetmektir. Uluslararası ticarete anlaşmazlıkların çözümü, üye ülkelerin ticaret politikalarının gözden geçirilmesi, ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesi için diğer uluslararası kuruluşlarla uyum halinde çalışmak ve fikri mülkiyet haklarının korunması gibi faaliyet alanları bulunmaktadır. (Seyidoğlu,1993, 407)

1978 yılından itibaren, sosyalist piyasa ekonomisi altında ekonomik reformlara hız vermeye başlayan Çin, 1989 yılında IMF'e üye olmuş, 1986 yılında WTO'ya, o zaman ki adıyla GATT'a¹ üyelik için başvuruda bulunmuştur. Bu çerçevedeki müzakereler, 15 yıl devam etmiş ve 2001'de Çin'in WTO'ya üyeliği onaylanmıştır. Söz konusu anlaşma Kasım 2001'de onaylanmış ve Aralık 2001'de, Çin resmen WTO'ya üye olmuş ve bazı taahhütlerde bulunmuştur. Bu çerçevede, Çin'in pazarlarına yabancı şirketlerin erişimi kolaylaşacak ve güvence altında olacak, ithalatta gümrük vergileri ciddi boyutta ve kalıcı bir düşüş yaşayacak, yabancı doğrudan yatırımlara daha öngörülebilir ve çekici bir iş ortamı sunulacak, ticaret rejmi ülke çapında liberal, adil ve şeffaf hale gelecek ve henüz gelişmemiş olan sigorta ve telekomünikasyon gibi önemli sektörlerde yabancı şirketler faaliyet gösterebilecektir. (<http://deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k- Bilgi -Notu-Mayis2004. pdf>).

A. Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO'ya Üyeliği Kapsamında Yaptığı Taahhütler

Çin Halk Cumhuriyeti, WTO'ya üyelikle, şu tavizleri vermeyi kabul etmiştir(<http://deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k - Bilgi-Notu-Mayis2004. pdf>). Çin, WTO üyesi bütün ülkelere eşit muamele edecektir. İhracat ve iç pazar için üretilen ürünler için ayırımı uygulamalara son verecektir. Üç yıl içinde tüm işletmeler çok kısıtlı sınırlamalar dışında, tüm ürünlerin ithalat, ihracat ve iç ticaretini yapabileceklerdir. Bazı madenler, tütün, tahıl ve akaryakıt gibi ürünlerde devlet monopolü devam ederken, halihazırda yabancılara kapalı olan diğer alanlar açılacaktır. Fikri mülkiyet hakları açısından, üyeliğe geçiş ile birlikte TRIPS anlaşması uygulanmaya başlayacaktır. Üyeliği takip eden 12 yıl içerisinde Çin menşeli ürünlerin, WTO üyesi ülkelere herhangi birinin iç pazarına zarar vermesi halinde özel geçiş dönemi koruma tedbirleri, ilgili ülkelere uygulanabilecektir. Gümrük tarifeleri belirli bir takvime göre azaltılacaktır. İndirimlerin büyük bölümü 2004'e kadar, diğerleri 2010 yılına kadar yapılacak olup, tüm tavizlerin tamamlanmasından sonra tarım ürünlerinde ortalama yüzde 15'e, sanayi ürünlerinde ise yüzde 8.9' a düşecektir. Çin, tarım ürünlerine ihracat sübvansiyonu vermeyecektir. Diğer sübvansiyonlarda ürün değerinin yüzde 8.5'ini geçmeyecektir. Tekstil sektöründe 31.12.2004 tarihinde tüm WTO üyesi ülkelerin kotaları kaldırılmaları ile beraber, Çin'e uygulanan kotalar da kaldırılacak; ancak, 2008'e kadar WTO üyesi ülkelere Çin menşeli ürünlerin zarara neden olması durumunda, özel önlemler uygulanacaktır. Hizmet ticaretinde verilen en önemli tavizler, telekom, bankacılık ve sigortacılık sektörlerindedir. Telekom hizmetlerinde, üyeliği takiben yabancı hizmet sağlayıcı firmalar, Çin

¹ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

firmaları ile ortak yatırım yapabilecek, ancak hisseleri yüzde 25'i geçmeyecektir. Üyeliği takip eden ilk yıl içerisinde bu oran yüzde 35'e çıkartılacak ve hizmet verebilecek kent sayısı artırılabilecektir. 4. yıl içerisinde yabancı sermaye payı yüzde 49'a çıkabilecek ve 5.yıl içerisinde hizmet alanlarını sınırlayan tüm coğrafi sınırlamalar kaldırılacaktır. Bankacılık hizmetlerinde, üyeliğin ilk yıllarında yabancı finans kuruluşları müşteri kısıtlaması olmaksızın döviz ile işlem yapabilecektir. 5 yıl içerisinde yabancı bankalar, Çin vatandaşlarına gerek döviz gerekse Yuan(RMB) hizmeti verebilecektir. Sigortacılık hizmetlerinde, hayat sigortası dışındaki sigorta çeşitlerinde yüzde 51'e varan yabancı hisseli ortaklık kurulabilecektir. Yabancı hayat sigortası şirketleri, üyeliğe geçiş ile birlikte yüzde 50 hisseli ortaklıklar kurabilecektir. Büyük finansal riskler, reasürans ve navlun sigortalarında üyelikle birlikte yüzde 50 ortaklık kurulabilecek, 3. yıl içerisinde yüzde 51, 5.yıl içerisinde yüzde 100 yabancı sermaye olabilecektir. Turizm, eğlence ve taşımacılık hizmetlerinde üyeliği takip eden 3 ila 5. yıllar içerisinde yüzde 100 yabancı sermayeli firmaların kurulmasına izin verilecektir. Belirtilen yükümlülükler, bazı sorunlara rağmen, Çin'in bağlılığı ve uyumu beklenenin üzerinde olmuştur. Bu çerçevede, WTO üyeliği öncesi yüzde 15.3 olan ithalat gümrük vergileri, önce yüzde 11'e, 2004 yılından itibaren de yüzde 10.4'e düşürülmüştür(<http://www//deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>). İthalat gümrük vergilerinin indirilmesi konusunda nisbi başarı sağlayan Çin, tarımda ve dağıtım sektöründe tarife dışı engelleri azaltmada aynı başarıyı sağlayamamıştır.

B. Çin'in WTO'ya Üyeliğinin Ekonomik Etkileri

Çin Halk Cumhuriyeti WTO'ya üye olmadan önce, çeşitli kesimlerce, WTO'ya katılımının etkileri konusunda tahminlerde bulunmuşlardır. Örneğin, Çin'in WTO'ya katılması halinde, bu ülkedeki monopol eğilimleri kıracağı ve ciddi ölçüde Çin'in faydasına olacağı belirtilmiştir(Yang, 2000, 437). Çin'in WTO'ya üyeliği son zamanların uluslararası ticaretteki en önemli olaylarından birisi olup, gerek dış ticarete gerekse yabancı sermaye girişinde serbestlik sağlanması taahhüt edilmiştir. Bu adımlar, hem Çin hem de onun ticaret ortakları üzerinde bir takım etkiler yaratmıştır. Örneğin, Çin'in ticaretine getireceği serbestlikle Asya ülkelerinin ihracatını artıracağı beklenmektedir(Editoral note, 2003,203). Ancak, Çin'in WTO'ya üyeliğinin hem pozitif hem de negatif etkileri olsa da, pozitif etkilerinin negatif etkilerden daha fazla olacağı kesindir(Daniel III, 2004, 364). Aşağıda ilk olarak Çin'in WTO'ya katılmasının olumlu etkileri üzerinde durulacak, ardından olumsuz etkiler incelenecektir.

C.Çin'in WTO'ya Üye Olmasının Olumlu Ekonomik Etkileri

Çin'in WTO'ya katılması ve ithalat tarifelerini azaltması, Çin ekonomisinin faydasına olmuştur. Örneğin, 2001 itibariyle, ithalat tarifeleri ortalama olarak yüzde 15.3 oranında düşürülmüştür. Bu oran, 1990'larda yüzde 45 civarında idi. 2002'de Çin tarifeleri yüzde 12 oranında ve 2005'de yüzde 9-10 oranında düşürmüştür. Bu tarife düşüşleri hemen hemen Çin'in bütün mal ve hizmetlerini kapsamaktadır(Gan, 2004, 510). Bu çerçevedeki ithalat tarifeleri

indirimlerinin, Çin ekonomisi üzerinde bazı etkileri olacaktır. Bu makro ekonomik etkileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1: Çin'in WTO'ya Üye Olduktan Sonra İthalat Tarifelerini Düşürmesinin Makro Ekonomik Etkileri

	EXP 1	EXP 2
ReelGSMH(Faktör Fiyatlarıyla)	1.41	3.67
Toplam Tüketim	0.62	1.76
Tüketici Fiyat Endeksi(CPI)	-1.64	-0.45
Reel Döviz Kuru	0.79	5.65
Tarım Fiyatları seviyesi	- 4.07	-0.26
Tarım-dışı Fiyat Seviyesi	0.41	-0.72
Toplam İthalat Hacmi	6.13	34.69
Toplam İhracat Hacmi	4.13	23.37
Kırsal Gelir(Nominal)	-1.88	2.83
Kırsal Gelir(Reel)(b)	-0.24	3.29
Tarım Geliri(Nominal)	-5.68	1.07
Tarım Geliri(Reel)(b)	- 4.10	1.52
Şehir Geliri(Nominal)	1.32	3.58
Şehir Geliri(Reel)(b)	3.02	4.05

Not: EXP 1: Tarımsal tarifeler elimine edilerek hesaplanmıştır EXP 2: Bütün tarifeler elimine edilerek hesaplanmıştır (b) Tüketici fiyat indeksiyle hesaplanmıştır

Kaynak: Xinshen Diao, Shenggen Fan, Xiaobo Zhang, China's WTO Accession: Impacts on Regional Agricultural Income- A Multi-Region, General Equilibrium Analysis, *Journal of Comparative Economies*, 31, 2003, p.341.

Tablo'ya göre, Çin WTO'ya üye olduktan sonra, GSMH, toplam tüketim, toplam ithalat ve ihracat, şehir geliri dikkate değer boyutlarda artacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Çin'in WTO'ya üyeliği ekonomik ve ticari serbestliğini sağlayacaktır. Bunun yanında, ekonomik sektörlerin bağımlılığına bağlı olarak sektörler-arası etkilerde yaratacaktır. Ancak, bu etkinin doğabilmesi için, iki sektörün bağımlılıklarının yüksek olması ve sektörlerin fiyat talep esnekliklerinin yüksek olması gerekir. Orman ürünleri sanayileri geleneksel olarak üretim ve tüketimde diğer sektörlerle kesişmektedir. Dolayısıyla, Çin'in ticari anlamdaki serbestliği, orman ürünleri sektörlerini de etkileyecektir. Bu bakımdan, belirtilen sektörlerle ilgili olarak, aşağıda WTO'ya katılım sonrasında, Çin'in ithalat, ihracat, üretim ve piyasa payındaki değişim Tablo 2'de verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere, Çin'in WTO'ya katılımı ile orman ürünleri ithalatı ciddi şekilde artacak, yine bu ülkenin aynı ürünler üzerindeki ihracat fırsatını yükseltecektir. Çin'in ticari serbestliği sağlamasıyla, orman ürünleri ithalatı yüzde 8.8 oranında (29.28 milyon Dolar), kereste ve odun ürünleri ithalatı yüzde 25.6(446.20 milyon Dolar) ve kağıt hamuru ve kağıt ürünleri ithalatı yüzde 16.4(581.74 milyon Dolar) artacaktır(Gan, 2004, 513). Çin'in orman ürünleri ithalatındaki artışın büyük bir bölümü fakir ülkeler, Asya Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklanacaktır(Gan, 2004, 513).

Tablo 2: Çin'in WTO'ya Katılmasına Bağlı Olarak Ülkeler İtibarıyla İhracat, İthalat ve Üretim hacimlerindeki Yüzde Değişme ve Çin'in Artan İthalatındaki Piyasa Payları

Ülkeler	ORMAN ÜRÜNLERİ				KERESTE VE ODUN ÜRÜNLERİ				KAĞIT HAMURU VE KAĞIT			
	Piyasa Payı	Üretim	İthalat (a)	İhracat	Piyasa Payı	Üretim	İthalat	İhracat	Piyasa Payı	Üretim	İthalat	İhracat
Çin	N/A	0.7	8.8	-1.0	N/A	1.5	25.6	13.6	N/A	-1.8	16.4	6.7
Japonya	0.2	-0.1	-0.1	0.5	1.7	-0.1	0.5	0.2	9.4	0	0.2	1.7
ANIES(b)	0.6	-0.2	-0.1	-1.2	16.1	-0.4	0.8	-0.1	39.0	0.5	0.9	3.9
ASYA	31.8	0.3	0.7	0.3	66.3	0.8	0.3	1.5	6.0	0.3	0.1	1.5
Avustralya	2.6	-0.1	0.1	-0.1	1.0	-0.2	0.3	-0.6	1.0	0	0.1	0.4
Kuzey Amerika	4.7	0	-0.1	0.3	7.4	-0.1	0	-0.3	25.2	0.1	0	0.4
Latin Amerika	1.0	0	-0.2	0.3	0.8	0	-0.1	-0.2	2.8	0.1	-0.1	0.3
AB ülkeleri	1.1	0	-0.1	0.1	4.3	0	-0.1	-0.2	13.1	0	-0.1	0
Sovyetler Birliği	9.2	-0.2	-0.1	-0.2	0.2	-0.3	0.3	-1.0	1.6	0	0.2	0
En Fakir Ülkeler	48.8	0.1	-0.1	0.7	2.2	0	-0.1	-0.2	1.9	0	-0.1	0
Dünya	100.0	0.1	0.3	0.3	100.0	0	0.8	0.8	100.0	0	0.5	0.5

Not: Üretim, İthalat ve İhracattaki değişimler 1995 fiyatlarıyla ölçülmüştür. (a) İthalat Cif Fiyatlarıyla ve İhracat FOB Fiyatlarıdır.(b) ANIES(Yeni sanayileşen Asya Ülkeleri): Hong Kong, Singapur, Güney Kore, ve Taywan' ı kapsamaktadır. Kaynak: GAN, Jianbang "Effectes of China's WTO Accession on Global Forest Product Trade", **Forest Policy and Economics**, vol 6, (2004), p.514.

Klasik ve Neo-klasik iktisatçılardan, Smith'den(1883) Friedman'a(1962) kadar bazı iktisatçılar, serbest piyasaların ekonomik etkinliği, ekonomik büyümeyi ve ekonomik refahı maksimize edeceğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla, Çin'in WTO'ya üye olmasıyla, ekonomik büyümesinin artacağı beklenmelidir. Bu anlamda, Çin'in ekonomik göstergelerine bakarak, sonucu değerlendirmek yararlı olacaktır

Tablo 3: Çin'in WTO'ya Üye Olduktan Sonraki Ekonomik Durumu

	1999	2002	2003
GSMH(Atlas Metodu ve cari US Dolar)	981.9 Milyar	1.2 Trilyon	1.4 Trilyon
Kişi başına GSMH(Atlas Metodu ve cari Dolar)	780.0	960.0	1,100
Büyüme Oranı(yıllık%)	-2.2	8.0	9.1
Tarımın katma değeri(GSMH'nın yüzdesi)	17.6	15.4	14.8
Sanayinin Katma Değeri (GSMH'nın yüzdesi)	49.4	51.1	52.9
Hizmetlerin Katma Değeri(GSMH'nın yüzdesi)	32.9	33.5	32.3
Mal ve Hizmet İhracatı (GSMH'nın yüzdesi)	22.3	28.9	33.0
Mal ve hizmet İthalatı(GSMH'nın yüzdesi)	19.2	25.9	32.0

Kaynak: <http://www.devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?selectedCountry=CHN>

Çin ekonomisinin ekonomik sınırlarını dünyaya açmasıyla, gerek GSMH'nın, gerekse büyüme oranının arttığı gözlenmektedir. Sektörlerin GSMH içindeki payları ise tarım sektörü aleyhine, sanayi ve hizmetler sektörü lehine değişmiştir(Dutta, 2005, 1173-1174). Tarım sektörünün GSMH içindeki payının azalması ve sanayi ve hizmet sektörlerinin GSMH içindeki payının artması ekonomik gelişmenin bir göstergesidir(Savaş, 1986, 17). Diğer yandan, Çin'in WTO'ya üye olmasından sonra, yabancı sermaye girişinde de hızlı bir artış olacağı beklenmiştir. Bu beklentinin en önemli nedeni, WTO'ya girişle birlikte yabancı sermaye firmalarının faaliyetlerini sektörel ve coğrafi olarak sınırlandıran bir çok kısıtlamanın kaldırılacak olması idi (http://www.ias.igeme.gov.tr/pls/portal/web.ulkeprofil_pr?).Yabancı sermayedeki gelişme Tablo 4'de sunulmuştur

Tablo 4: Çin'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Durumu

Yıllar	Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi(GSMH yüzdesi)
1995	5.12
1996	4.92
1997	4.92
1998	4.62
1999	3.91
2000	3.55
2001	3.76
2002	3.89

Kaynak: DUTTA, M., China's Industrial Revolution: Challenges for a Macroeconomic Agenda, *Journal of Asian Economics*, Vol: 15, 2005, p.1182

Çin ekonomisi, 1997-1998 Asya Krizi döneminde bile, yabancı yatırımcıyı cezbetme konusunda çok iyi bir performans göstermiştir. Aynı performansı, 2001'den sonra da devam ettirmiştir. Çin'in bu performansını etkileyen faktörler şunlardır: (<http://www//deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>). "Hızla büyüyen bir iç pazarın var olması", "işgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kar marjları", "Çin'in WTO üyesi olmasının uluslararası piyasalarda güvenilirliğinin artması", "siyasi istikrarının kalıcı bir görünüm sergilemesi", "ülke genelinde 200 milyonluk bir kesimin harcama gücünün yüksek olması", "kredi kullanabilme kolaylığı", "öncü olmak isteyen çokuluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmaları", "daha önce yurtdışındaki fırsatları daha karlı bulan iç tasarrufun yatırım teşvik ve güvencelerinden yararlanmak üzere anavatana geri dönmesi". Çin'in gümrük tarifelerini indirmesi ve yabancı şirketlere, pazarlara ulaşma hakkı tanınması, ihracata yönelik üretim yapan sektör ve şirketlerin risk primlerini de azaltmıştır. Yabancı sermaye yatırımlarının bu durumu göz önünde bulundurarak, Çin'e gelmeleri artacaktır. Çin'e yapılan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen artışın WTO üyeliğinden kaynaklanan etkileri şunlar olacaktır(<http://www//deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>). Mevzuat uyum çalışmalarının tamamlanması, yerel ve yabancı sermayeli firmalara eşit yaklaşılması, daha çok sanayi alanlarını yabancı yatırıma açılması, yabancı sermaye kanunlarının daha şeffaf hale gelmesidir. 2003 yılında Çin'e gelen yabancı yatırımlar sars hastalığından olumsuz etkilenmesine rağmen, yine de 53 milyar Dolarlık yabancı sermayeyi çekmeyi başarmıştır. 2004 yılının ilk çeyreğinde ise, yabancı doğrudan yatırımlar 2003 yılına göre yüzde 8 oranında bir artış göstermiştir(<http://www//deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>).

Çin ekonomisinin yukarıdaki performansı, dış ticarete de görülmektedir. Bu gelişmeyi aşağıdaki tablodan izlemek mümkündür. Çin ihracatı 2003 yılında yüzde 34.6 oranında artarak 438.371 Milyar Dolara ulaşmıştır. 2004 yılının son çeyreğinde ise yüzde 34 oranında artmıştır. Bu artışta, Ocak 2004'te KDV oranının yüzde 15'den yüzde 11'e indirilmesi önemli rol oynamıştır. Dış ticaret fazlası 1998 yılında 43.5 milyar Dolardan 2003 yılı itibariyle 25.5 milyar Dolara gerilemiştir. 2004 ilk çeyrek içinse eksi vermiştir. Bu daralmanın nedeni, ithalattaki artıştır(<http://www//deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>). Ancak, Çin'in İhracatındaki bu artış YUAN'ı gerçek değerinin altında tutmasından da kaynaklanmaktadır.

Tablo 5: Çin'in WTO Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Dış Ticaretindeki Gelişmeler(Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1999	194.931	165.699	369.630	29.232
2000	249.203	225.094	474.297	24.109
2001	266.098	243.553	509.651	22.545
2002	325.596	295.170	620.766	30.426
2003	438.371	412.836	851.207	25.535

Kaynak: <http://www.deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>

D. Çin'in WTO'ya Üye Olmasının Olumsuz etkileri ve Halen Var Olan Sorunları

Çin'in WTO'ya üye olmasının bazı negatif etkileri de olacaktır. Bunlardan birisi, Çin'in bölgesel dengesizliğini artırıcı bir etki yaratmasıdır. Özellikle, zaten var olan bölgesel dengesizlik sorunu son iki yılda hızla artmıştır(Kanbur ve Zhang, 1999, 690). Diao, Fan ve Xiaobo(2003,333) Çin'in WTO'ya üye olduktan sonra az gelişmiş bölgelerin çok sıkıntı çekeceklerini iddia etmişlerdir. Buna neden olarak, az gelişmiş bölgelerde hala hakim sektörün tarım olması gösterilmiştir. Çin'in bölgesel dengesizliğindeki derinliği aşağıdaki tablodan izlenebilir

Tablo 6: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yedi Bölgesinin Temel Ekonomik Göstergeleri

Bölgeler	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına GSMH(Yuan)	Tarımın GSMH'daki Payı	Kırsal Kesimde Kişibaşına Gelir(Yuan)
Kuzeydoğu	104.5	9328	13	2175
Kuzey	355.6	7747	15	2592
Kuzeybatı	54.1	5317	20	1518
Orta Bölge	163.6	6092	19	2200
Doğu	189.4	11716	11	3845
Güneybatı	190.3	4496	23	1662
Güney	155.5	10280	15	2733

Kaynak: Xinshen Diao, Shenggen Fan, Xiaobo Zhang, China's WTO Accession: Impacts on Regional Agricultural Income- A Multi-Region, General Equilibrium Analysis, *Journal of Comparative Economies*, 31, 2003, p.335.

Tablo'ya göre, Çin'in bölgesel kalkınma farklılığı ciddi sorun olup, WTO'ya üyeliğinden sonra, bu sorun artmıştır. Bunun nedeni, sözkonusu bölgelerin dışa açıklık derecelerinin farklılığından kaynaklanmıştır (Diao,Fan,Xiaobo,2003,335).Diğer olumsuz etki, kısa vadede gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizlik ve işsizlik sorunudur(Çiviler,2003, 4).

Tablo 7: Çin'in İstihdam Durumu

	1998	1999	2000	2001	2002
İşsizlik Oranları	% 3.10	% 3.10	% 3.1	% 3.6	% 4.0
-Kentsel İstihdam	216,2	224,1	231,5	239,4	247,8
-Kırsal İstihdam	125,2	127,0	128,2	130,9	132,9
Toplam İstihdam	490,2	489,8	489,3	490,9	489,6
Kayıtlı Kentsel İşsizlik(%)	5.7	5.8	6.0	6.8	7.7
Ekonomik Olarak Aktif Nüfus	720,9	727,9	739,9	744,3	753,6

Kaynak:<http://www.deik.org.tr/bultenler/20046211557c+k-Bilgi-Notu-Mayıs2004.pdf>

Görüldüğü gibi, Çin'in işsizlik oranında 2000 yılından itibaren bir artış gözlenmektedir. İşsizlik oranlarındaki artışın önemli nedenlerinden biri, Çin'in WTO'ya üyeliğidir. Diğer olumsuz etki, Çin'in WTO'ya üye olmasından sonra, dışa açılarak, yoğun rekabetle karşılaşması, yerli sanayini zorlamıştır(Çiviler, 2003,4). Çin'deki en önemli sorunlardan birisi de, özelleştirme konusunda yapılması gereken reformların ertelenmesidir. Aslında, Çin'de özelleştirme

konusu yaklaşık on yıldır tartışılmaktadır. Ancak, bu konuda çok da somut sonuçlar elde edilebilmiş değildir. Bunun nedeni, özelleştirme ile birlikte, bu alanda işini kaybedecek kalabalık kesimlere sağlanacak eğitim, barınma, sağlık ve sigorta gibi sosyal maliyetleri göz önünde bulundurması ve bu yüksek maliyetten kaçınılmasıdır. Çin ekonomisiyle ilgili son zamanlarda en fazla tartışılan konulardan biri de, Çin ekonomisinin aşırı ısınmasıyla ilgilidir. Yüksek büyüme hızı, 2002'den bu yana hızlı bir artış gösteren yatırım ve aktif fiyatları, verilen yüksek banka kredileri Çin hükümetini endişelendirir niteliktedir. Arazi fiyatları, üretici ve tüketici fiyat göstergeleri de aynı yönde sinyaller vermektedir. Ayrıca, Uluslararası Finans Kurumu(IFC) ülkedeki sanayi sektörünün halihazırda yatırım fazlası olduğuna dikkatleri çekerek, Çin'e olan yatırım ve finansmanı durdurmuştur(<http://deik.org.tr/bultenler/200462115557c+k-Bilgi-Notu-Mayis2004.pdf>). Dolayısıyla, gizli ve açık fiyat baskılarına karşı ekonomiyi soğutmak için Çin'de önlem alınmaya çalışılmaktadır.

III. Çin Ekonomisinin Geleceğine İlişkin Tahminler

Son zamanlarda, Çin'in ABD'nin alternatifi olup olamayacağı konusunda yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Tek kutuplu dünyada, Çin'in ikinci bir kutup olup olmayacağı tartışılmaktadır. Hatta bazı kesimlerce, Çin ekonomisinin mevcut potansiyelini devam ettirmesi halinde, yakın gelecekte dünyanın hakim ülkelerinden olacağı iddia edilmektedir. Yukarıdaki analizimizden de anlaşılacağı üzere, bazı sorunlar yaşanmakla birlikte Çin ekonomisi ciddi bir atılım yaparak, bütün dünya ülkelerinin dikkatini çekmekte ve Çin'in süper güç olabileceği tartışılmaktadır. Bu konudaki en güçlü tahmin, Dünya Bankası'nca yapılmıştır. Dünya Bankası tahminlerine göre, Çin 2020 yılında dünyanın ikinci büyük ticaret hacmine sahip ülke olacaktır. IMF'e göre ise, Çin bugün, ABD ve Japonya'dan sonra dünyada üçüncü büyük ekonomisine sahip ülkedir (<http://www.fuarara.com/makale/%ECnya%20ticareti520-etkileri.pdf>). Buna göre, Çin, gelecekte ABD'nin alternatifi olabilecek mi?. Dünya dengesini değiştirebilecek mi? Ya da bunu ne kadar zaman sonra sağlayacaktır? Bir ülkenin dünya dengesini değiştirebilecek güçte olabilmesi için bazı koşullar ya da kriterler vardır. Bunlardan başlıcaları(Kızıltan, 2003, 45): Dikkate değer mutlak bir ekonomik büyüklük, diğer dünya ülkeleri karşısında nisbi olarak üstün bir ekonomiye sahip olmak, uluslararası iş bölümüne olan bağlantı, sınırları aşan ekonomik işlemlerde uluslar üstü otoritelerin kurullarında etkin bir konum, konvertibil bir yabancı para rezervine sahip olmak, uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğüne sahip yerli işletmelerin olmasıdır. Bu kriterlerden, kanımızca en önemli olanı, söz konusu ülkenin mutlak bir ekonomik güce ve büyümeye sahip olmasıdır. Çünkü, bu kriteri sağlayan bir ülke büyük olasılıkla diğer kriterleri sağlayacaktır. Bu nedenle Çin'in ve günümüzün tek kutbu olan ABD'nin, dünya ekonomisindeki önemine bakmak gerekecektir. Bunun için söz konusu ülkelerin dünya GSMH içindeki payları Tablo 8'de sunulmuştur. Tabloya göre, Çin 1952 yılında hızlı bir düşüş yaşamakla beraber, 1995 yılından itibaren yükselmeye başlamış Buna rağmen, ABD'den geridedir. O halde yaşadığımız

dönemde, Çin bir süper güç değildir. Ancak, Çin GSYİH'nın dünya GSMH içindeki payı ABD'den daha düşük olmakla birlikte, Çin Hükümeti 2001-2005 dönemini kapsayan onuncu beş yıllık kalkınma planında da yüksek büyüme oranını korumak için temel ekonomik ve sosyal politikalar ile temel yapısal uyum politikalarını aynen sürdürmeyi kararlaştırmıştır. 2005 yılına kadar uygulanacak bu paketle yıllık yüzde 7 oranında büyümeyi hedefleyen Çin Hükümeti, 2010 yılında satın alma gücü paritesi bakımından 5 trilyon

Tablo 8: Dünyadaki Bazı Ülkelerin GSYİH'nın Dünya GSMH İçindeki Oranları

Ülkeler	1700	1820	1890	1952	1978	1995	2001
Çin	23.1	32.4	13.2	5.2	5.0	10.9	12.1
Japonya	4.5	3.0	2.5	3.4	7.7	8.4	7.3
Avrupa	23.3	26.6	40.3	29.7	27.9	23.8	16.5
ABD	0.0	1.8	13.8	23.4	21.8	20.9	21.2
Rusya	3.2	4.8	6.3	8.7	9.2	2.2	2.8
Hindistan	22.6	15.7	11.0	3.8	3.4	4.6	5.4

Kaynak: Alaattin Kızıltan, "Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süpergüç Olabilirliği, Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2003, s.47

Dolarlık bir girdi ile ABD'yi geride bırakmayı hedeflemektedir. Çin'in bu yöndeki kararlılığını G-8 Zirvesinde de belirtilmiştir(Çiviler, 2003.2). 2004 yılında ise yüzde 9.5 oranında bir büyüme sağlamıştır (<http://www.wntvmsnbc.com/news/306400.asp>). Bugün Çin'in, ABD'nin alternatifi olmadığı açık olmakla birlikte, bu ekonomik performansını devam ettirdiğinde, kaç yıl sonra ABD ekonomisine yetişeceğine dair tahminde bulunmak mümkündür.

Senaryo 1: Çin'in önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisindeki yerini, aşağıdaki yıllık büyüme hızı formülünden(Acar,2002,21) faydalanarak saptamak mümkündür.

$$Y_t = Y_0(1+r)^n \quad (1)$$

Bu formülden yararlanarak, Çin'in kaç yıl sonra ABD ekonomisine yetişeceğini saptamak mümkündür. Atlas metoduna göre hesaplanmış ABD'nin GSMH'sı 2003 yılında 10.9 trilyon Dolar İken, Çin'in GSMH'sı 1.4 trilyon Dolar'dır. Eğer ABD'nin bundan sonraki yıllarda büyümesinin sıfır olduğu varsayılırsa ve Çin kalkınma planında belirtildiği gibi, Çin'in de yüzde 7 oranında büyüyeceği düşünülürse:

$$Y_t(ABD) = Y_0(\text{ÇİN})(1+r)^n \quad (2)$$

$$10.9 \text{ trilyon Dolar} = 1.4 \text{ trilyon Dolar} (1+0.07)^n \quad (3)$$

$n=30.3$ olarak bulunacaktır. Atlas metoduna göre hesaplanmış GSMH dikkate alındığında, Çin ekonomisi, yaklaşık 30.3 yıl sonra, ABD ekonomisi gücüne ulaşacaktır. Yani, Çin 2033 yılında ABD'e yetişecektir. İkinci olarak, kişi başına düşen gelir bakımından da aynı hesaplama yapılarak, Çin'in geleceğine

ilişkin tahminde bulunmak mümkündür. 2003 yılı itibariyle ABD'nin kişi başına düşen geliri(cari Dolar cinsinden) 37,610 Dolar iken, Çin'in kişi başına düşen geliri(cari Dolar cinsinden) 1,100 Dolar'dır.

$$Y_{t(ABD; KBMG)} = Y_{o(ÇİN; KBMG)}(1+r)^n \quad (4)$$

$$37,610 = 1,100(1+0.07)^n \quad (5)$$

Buradan gerekli hesaplama yapıldığında $n= 52.2$ olacaktır. Kişi başına düşen gelir dikkate alındığında, Çin yaklaşık 52 yıl sonra ABD kişi başına düşen gelir seviyesine ulaşacaktır. Başka bir ifade ile, 2055 yılında, Çin'in kişi başına düşen geliri ABD seviyesine ulaşmış olacaktır. Kuşkusuz, ABD'nin "sıfır büyümesi" haline bu sonuç olacaktır.

Senaryo 2: Eğer ABD %3 oranında, Çin de %7 oranında büyürse, bu durumda Çin ekonomisinin kaç yıl sonra ABD ekonomisine ulaşacağını ise aşağıdaki yöntemle hesaplamak mümkündür.

$$Y_{t(ABD)} = Y_{o(ABD)}(1+r(ABD))^n \quad (6)$$

$$Y_{t(ÇİN)} = Y_{o(ÇİN)}(1+r)^n \quad (7)$$

$Y_{o(ABD)}(1+r(ABD))^n = Y_{o(ÇİN)}(1+r)^n$ bu eşitlikte gerekli düzeltmeler yapıp LOG değerleri alınması halinde

$$n = \frac{\log Y_{o(ABD)} - \log Y_{o(ÇİN)}}{\log(1+r_{ABD}) - \log(1+r_{ÇİN})} \quad (9)$$

$$n = \frac{\log 10\,900 - \log 1\,400}{\log 1.07 - \log 1.03} \quad (10)$$

$n = 44.5$ ise, Çin ekonomisi, 44 yıl 5 ay sonra ABD GSMH'na(atlas metoduna göre) erişebilecektir. Bu 2048 yılına tekabül etmektedir.

Senaryo 3: Eğer Çin ekonomisi, Çin kalkınma planında öngörüldüğü gibi yüzde 7 oranında büyürse, ABD ekonomisi de yüzde 2 oranında büyürse, yine atlas metoduna göre GSMH dikkate alındığında yukarıdaki hesaplamanın aynısı yapıldığında, Çin ekonomisi 42 yıl 3 ay sonra; 2045 yılında ABD ekonomisine yetişebilecektir.

Senaryo 4: 2004 yılında Çin yüzde 9.5 oranında, ABD ise yaklaşık yüzde 3 oranında büyümüştür. Bu oranların devam edeceği varsayıldığında, Çin ekonomisi GSMH bakımından, ABD ekonomisini 30 yıl sonra 2034 yılında yakalayabilecektir.

SONUÇ VE BULGULAR

Çin, tarih boyunca büyük nüfusu ve farklı bir uygarlık yapısıyla ilgi çeken bir ülke olmuştur. Bu ilgi, Çin'in WTO'ya üye olmasıyla ekonomisinde bir dizi yapısal değişim yaşaması ve gelişme trendinin artması sonucunda, daha da artmıştır. Bu çalışmaya göre, Çin ekonomisinin ciddi bir ekonomik gelişme gösterdiği oldukça açıktır. Bu gelişme, Çin'in WTO'ya üye olması, ekonomisini dışa açık hale getirmesi ile daha da artmaktadır. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin WTO üyeliği ile reel GSMH'sı, toplam tüketimi, ihracat ve ithalat hacmi ciddi ölçüde artmıştır. Dünyadaki pazar payını genişletip, özellikle sanayide yarattığı katma değeri yükseltmiştir. Bunun sırrı kanımızca çok çalışmak ve maliyetlerinin düşüklüğüdür. Diğer taraftan, yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi başaran gözde ülkelerden biri konumuna gelmiştir.

Öte yandan, WTO'ya üye olduktan sonra bazı sorunları da derinleşmeye başlamıştır. Bunlar, bölgesel kalkınma farklılığı ve işsizlik sorunudur. Ancak, genel olarak bakıldığında, Çin'in WTO'ya üye olmasının olumlu etkileri, olumsuz etkilerinin oldukça üzerindedir. Dolayısıyla, Çin'deki ekonomik gelişme trendi son derece çarpıcı bir görünüm sergilemektedir. Bu noktada, Çin'in gelecekte tek kutuplu dünya görünümünü değiştirebilir mi sorusu gündeme gelmiştir. Çalışmada, sadece GSMH dikkate alınarak kurulan senaryo ve yapılan tahminlere göre, ortalama olarak 30 – 50 yıl içerisinde, ABD ekonomisini yakalayabileceği sonucu çıkmıştır. Fakat, Çin'in tek kutuplu dünyada yeni bir kutup oluşturması sadece GSMH'nin ya da kişi başına düşen gelirin ABD ekonomisine ulaşması ile olmayacaktır. Askeri, siyasi ve sosyal bir takım kriterleri de sağlaması gerekecektir. Kaldı ki, bir ülkenin gücünü belirleyen en önemli faktörlerden birisi de enerji kaynağı olup, Çin'in bu konuda sorunları bulunmaktadır. Dolayısıyla, bugün itibariyle Çin, ABD'nin bir alternatifi olmayıp sadece potansiyel bir güçtür. Gelecekte ise, şimdiki performansını devam ettirebilirse, 30 ila 50 yıl içerisinde ekonomik bakımdan ABD ekonomisine yetişebilecek güçte bir ülkedir. Ancak, bu aralıkta, özelleştirme faaliyetlerini yaygınlaştırmalı, enerji sorununu çözmeli, işsizlik sorununa çözüm üretmeli ve bölgesel dengesizliğini gidermeli, zengin-fakir aralığını azaltmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yalçın(2002), **Büyüme Teorileri**, Uludağ Üniv. Yayınları, Bursa, 2002.
- ARISOY, Ebru, Güzin Bayar, Burak Soranlar(2004), **Asya'nın Devi:Çin Halk Cumhuriyeti, Dış Ticaret Dergisi**, Say 32, Temmuz., ss.1-17
- ÇİVİLER, Ali(2003), **Türk-Çin İlişkileri**, Boğaziçi Üniversitesi ve TÜSİAD Dış Politika Forumu, İstanbul
- DANNIEL III, Coldwell(2004), "The Impact on China of Its Ascension into the WTO", **The Social Science Journal**, Vol:41, pp.363-374
- DİAO, Xinshen, Shenggen Fan, Xiaobo Zhang(2003), "China's WTO Accession: Impacts on Regional Agricultural Income- A Multi-Region, General Equilibrium Analysis", **Journal of Comparative Economics**, Vol: 31, pp.332-351
- DUTTA, M(2005), China's Industrial Revolution: Challenges for a Macroeconomic Agenda, **Journal of Asian Economics**, Vol:15, pp.1169-1202
- Editorial Note(2003), WTO, China and Asian Economies, **China Economic Review**, Vol 14, pp.203-205

- GAN, Jianbang(2004),“Effectes of China's WTO Accession on Global Forest Product Trade”, **Forest Policy and Economics**, vol 6, pp.509-519
- KIZILTAN, Ali(2003), Tek Kutuplu Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süpergüç Olabilirliği, **Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 5: Sayı 1, ss.45-66
- KANBUR, Ravi(1999), “Xiabio Zhang, “Which Regional İnequality? The Evoluation of Rural-Urban and coastal-İnland İnequalitiy İn China from 1983 to 1995”, **Journal of Comparative Economics**, 27(4), pp. 686-701.
- LICHTENSTEİN, Peter M. ‘Çin’in Dış Ticaret ve Yatırım Rejiminin Liberalleştirilmesinin Birbirinin Karşıtı İki Görüş Tarafından Yorumlanması’, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/19-aylin/19-aylin.htm>, Erişim Tarihi: 10.02.2005)
- SAVAŞ, Vural(1986), **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986
- SEYİDOĞLU, Halil(1993), **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul
- YANG, Xiaokai(2000),”China's Entry to the WTO”, **China Economic Review**, Number 11, pp. 437-442
- <http://www.nationmaster.com> Encyclopedia: Chinese Economic Reform (Erişim Tarihi: 10.02.2005)
- <http://www.deik.org.tr/bultenler/20046211557ck-Bilgi-Notu-Mayıs2004.pdf> (Erişim Tarihi:15.02.2005)
- <http://www.devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?selectedCountry=CHN> (Erişim Tarihi:23.02.2005)
- http://www.ias.igeme.gov.tr/pls/portal/web.ulkeprofil_pr?_ulkekod=720Qp_baslikkod=2 (Erişim Tarihi: 22.02.2005)
- <http://www.fuarara.com/makale/%ECnya%20ticareti% etkileri.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2005)
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/306400.asp> (Erişim Tarihi: 21.02.2005)